

ДЕМ'ЯНЧУК Т. Д.,кандидат історичних наук, доцент,
докторант кафедри теорії та історії
держави і права*(Національна академія внутрішніх справ)*

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.6.3>**ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ УРСР**

У статті подається авторський бачення основних етапів становлення і розвитку кримінально-виконавчої системи УРСР. Одночасно, аргументується думка, чому система виправних колоній, таборів, спеціальних медичних установ, тюрем, а також норм виправно-трудового і кримінального права формували собою власне систему, одним із основних завдань якої було недопущення розвитку громадянського суспільства й боротьба з інакодумством. Аргументовано, що з 1919 до 1991 року мали місце три окремі етапи впродовж яких кримінально-виконавча система не тільки виникла, а й утвердилася як силовий інструмент тоталітарної держави. Перший етап можна назвати як становлення й організаційного оформлення (1919–1925 рр.), впродовж якого відбулася ліквідація старої імперської та формування нової радянської тюремної системи, яка одночасно перебувала у підпорядкуванні Народного комісаріату юстиції та Народного комісаріату внутрішніх справ, що призводило до певного непорозуміння між відомствами. Другий етап – ідеологічного обґрунтування та розвитку табірної системи (1925–1956 рр.), розпочався з прийняття 23 жовтня 1925 р. Виправно-трудового кодексу УСРР, яким впорядковано та структуризовано місце позбавлення волі й закріплено саме поняття кримінально-виконавчої системи. Впродовж цього етапу відбулася відмова від тюрем як класичного типу місць відбування покарань й розвиток мережі трудових колоній. Кінцевим результатом розвитку трудових колоній стало формування ГУЛАГу і прийняття 11 липня 1929 р. постанови «Про використання праці кримінально-ув'язнених», яка узаконювала фізичну працю ув'язнених осіб. Завершальний, третій етап пропонуємо визначити як «пенітенціарний або реорганізаційний» (1956–1991 рр.). В той час затверджено загальносоюзне Положення про виправно-трудові колонії та тюрми (1958 р.), яке закріплювало правовий статус виправно-трудових колоній, а виправно-трудові табори або ліквідувалися або реорганізовувалися у колонії. Згодом, 1 червня 1971 р. було прийнято Виправно-трудова кодекс. У такому вигляді кримінально-виконавча система проіснувала до моменту розпаду СРСР. Встановлено, що кримінально-виконавча система була інструментом тоталітарного режиму, а функції перевиховання осіб, що вчинили окремі злочини перетворювалися на боротьбу з противниками державної влади.

Ключові слова: кримінально-виконавча система, органи виконання покарань, виправно-трудова законодавство, УРСР, тоталітарна система, норми права.

Demianchuk T. D. Historical and legal analysis of the formation and development of the criminal enforcement system of the Ukrainian SSR

The article presents the author's vision of the main stages of the formation and development of the criminal enforcement system of the Ukrainian SSR. At the same time, the opinion is argued why the system of correctional colonies, camps, special medical institutions, prisons, as well as the norms of correctional labor and criminal law formed a system in itself, one of the main tasks of which was to prevent the development of civil society and fight against dissent. It is argued that from 1919 to 1991, there were three separate stages during which the criminal-executive system not only emerged, but also established itself as a power tool of the totalitarian state. The first stage can be called the formation and organizational design (1919–1925), during which the old imperial system was liquidated and the new Soviet prison system was formed, which was simultaneously subordinated to the People's Commissariat of Justice and the People's Commissariat of Internal Affairs, which led to a certain misunderstanding between departments. The second stage of the ideological justification and development of the camp system (1925–1956) began with the adoption of the Correctional and Labor Code of the USSR on October 23, 1925, which organized and structured the places of deprivation of liberty and established the very concept of the criminal-executive system. During this stage, the abandonment of prisons as a classic type of places of punishment and the development of a network of labor colonies took place. The final result of the development of labor colonies was the formation of the Gulag and the adoption on July 11, 1929 of the resolution «On the use of labor by criminal prisoners», which legalized the physical labor of prisoners. We propose to define the final, third stage as «penitentiary or reorganizational» (1956–1991). At that time, the All-Union Regulation on Correctional Labor Colonies and Prisons (1958) was approved, which established the legal status of correctional labor colonies, and correctional labor camps were either liquidated or reorganized in the colony. Subsequently, on June 1, 1971, the Correctional Labor Code was adopted. In this form, the criminal-executive system existed until the collapse of the USSR. It was established that the criminal-executive system was a tool of the totalitarian regime, and the function of re-education of persons who committed certain crimes turned into a struggle against opponents of state power.

Key words: *criminal-executive system, bodies of execution of punishments, correctional and labor legislation, Ukrainian SSR, totalitarian system, norms of law.*

Вступ. В українській історико-правовій науці проблема аналізу правового змісту та практичних особливостей функціонування кримінально-виконавчої системи є новою. Більше того, якщо ми говоримо про кримінально-виконавчу систему УРСР, то ця тема ще й ідеологічно заангажована та сповнена численними радянськими рудиментами. Подолання останніх є ключовим завданням сучасного правника, а в умовах повноцінного вторгнення Росії в Україну, це є певний обов'язок – сформувати об'єктивну картину становлення кримінально-виконавчої системи, яка однозначно була інструментом тоталітаризму, а її жертвами стали десятки тисяч мирних громадян, в тому числі й українців.

З огляду на зазначене доцільно не тільки констатувати, що кримінально-виконавча система УРСР була тоталітарною, а й прослідкувати основні етапи її становлення і розвитку, визначити специфіку й ідеологічні передумови застосування покарань, що супроводжувалися порушенням прав людини. Однозначно, що правову систему УРСР розглядати окремо від правової системи і правового режиму СРСР не доцільно, адже усі закони української радянської держави за структурою та змістом не відрізнялися від загальносоюзних. На це вказують авторитетні українські вчені О. Петришин та О. Колодій, констатуючи, що основою радянського права були так звані «Основи законодавства Союзу РСР і союзних

республік» [12, с. 26]. Тому в нашому дослідженні, етапи розвитку кримінально-виконавчої системи УРСР будуть розглядатися в рамках трансформації союзного кримінально-виконавчого права.

Стосовно теоретичної основи дослідження, то вивчення історико-правового минулого кримінально-виконавчої системи України є відносно новою темою. Основна увага науковців закономірно спрямовувалася на вивчення кримінально-виконавчого права і кримінально-виконавчої політики. Найбільш конкретизовано процес становлення кримінально-виконавчої системи радянського періоду досліджувався власне радянськими та сучасними російськими вченими, однак їх зміст вкрай суб'єктивний і в більшості випадків вони оправдовують жорстокість виховної системи часів СРСР.

Як наслідок, теоретичною основою нашого дослідження стали праці С. Зливка, І. Іванькова, Р. Козака, О. Олійника, А. Осауленка, Н. Пиндюрини, М. Пузирьова, Ю. Рідкоборода, А. Чайковського, О. Шкута та ін.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття історико-правових умов становлення та розвитку кримінально-виконавчої системи УРСР та кваліфікації її як елемента тоталітарної системи.

Результати дослідження. Перед розкриттям історичних етапів становлення кримінально-виконавчої системи УРСР, доцільно розкрити етимологію поняття кримінально-виконавча система. По-перше, таке поняття не використовувалося в радянську епоху, і є сучасним. По-друге, його застосовують по відношенню до системи пенітенціарних, виправних, правоохоронних органів. Власне поняття кримінально-виконавча система, знайшло своє наукове обґрунтування у роботах А. Осауленка та О. Шкута. Перший трактує кримінально-виконавчу систему як один із інститутів правової системи країни [11, с. 111]. Натомість О. Шкута подає більш детальне трактування, а саме як «сукупність органів і установ, підпорядкованих центральному органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації ...» [18, с. 24]. Ми схильні підтримати позицію О. Шкута, адже радянські органи влади, які відповідали за виконання кримінальних покарань і пробацію, не тільки забезпечували виховну функцію, вони були інструментом політичного режиму в боротьбі проти внутрішньої опозиції. На користь того, що кримінально-виконавчі органи формували цілу систему є те, що вони тісно взаємодіяли з іншими владними інститутами, й відповідали не тільки за виправлення засуджених, а й за їх ресоціалізацію, вживали превентивних дій для недопущення злочинів, у тому числі й рецидивів. При цьому, методи цієї роботи не завжди супроводжувалися дотриманням прав осіб проти яких спрямовувалися кримінально-виконавчі дії. Розгалужена система виправних колоній, таборів, спеціальних медичних установ, тюрем, мала основним завданням недопущення розвитку громадянського суспільства й боротьбу з інакодумством.

Стосовно історико-правових умов формування кримінально-виконавчої системи, то з моменту утвердження радянської влади до початку Другої світової війни були сформовані засадничі підстави функціонування системи виконання покарань і методів, які застосовувалися до осіб, що відбували покарання. В їх основу була покладена марксистсько-ленінська ідеологія, яка переслідувала глобальну мету – поширення більшовизму. Ця ідеологія абсолютно нівелювала дотримання прав людини, а всі противники влади автоматично перетворювалися на злочинців та підлягали «перевихованню». Єдина об'єктивна причина, яка призвела до застосування саме виправно-трудоного характеру покарання була відбудова країни після громадянської війни, а також реалізація грандіозних промислових проектів у рамках політики індустріалізації. Виправно-трудоий характер радянського кримінально-виконавчого права обумовлювався також й ідеологічною складовою, яка передбачала абсолютну рівність усіх суспільних прошарків при політичному домінуванні робітничого, селянського і солдатського станів. Як наслідок кожна особа, яку звинувачували у вчиненні злочину, мала можливість його спокутувати через фізичну працю. Проте остання норма, як і багато інших ідеологем радянської влади носили декларативний характер.

А. Осауленко, вказав на цікаву деталь, що з часу прийняття Основ виправно-трудового законодавства Союзу РСР і союзних республік, «виправно-трудове, а потім – кримінально-виконавче законодавство окремих союзних республік, зокрема кримінально-виконавчі кодекси, за своєю структурою і змістом мало чим відрізнялись один від одного» [10, с. 73]. Більше того, в перші роки становлення радянської влади в Україні, формально діяло законодавство РСФРР.

На нашу думку, в процесі становлення та розвитку кримінально-виконавчої системи УРСР доцільно виокремити три етапи, впродовж яких відбувалася, як трансформація законодавства, так і змінювався зміст, практична діяльність та ідеологічне наповнення самої системи. Одночасно, слід зауважити, що пропонується періодизація не є універсальною, адже в окремих випадках доцільно виокремити окремі півперіоди, що в тому числі обумовлювалося зміною правового режиму радянської держави.

Перший етап можна визначити, як «етап становлення й організаційного оформлення» (1919–1925 рр.). Серед українських дослідників переважає думка, що початком створення радянської кримінально-виконавчої системи УРСР було прийняття у квітні 1919 р. постанови Народного комісаріату юстиції України «Про ліквідацію всіх відділів колишнього Міністерства юстиції». На практиці це означало як ліквідацію царських тюрем так й інституцій, що здійснювали контроль і управління ними. Передумови до формування системи були закладені ще у 1917 р. коли окремі комісаріати було створено у губерніях. У 1921 р. каральні відділи було перейменовано на виправно-трудові [13, с. 269]. З політичної і правової точки зору, процес становлення радянської кримінально-виконавчої системи розпочався саме на межі 1917–1918 рр. Одним із перших подібних нормативних актів, дія якого поширювалася згодом і на території України, була Постанова Народного комісаріату юстиції «Про тюремні робочі команди» [1, с. 62]. У відповідності, до згаданої постанови з працездатних ув'язнених створювалися команди для виконання необхідних державних робіт. Формально таким ув'язням могла нараховуватися заробітна плата, однак вона була мізерна, адже їх за соціальним статусом прирівнювали до різноробочих.

Власне, впродовж 1918–1919 рр. відбувалася ліквідація старої імперської та формування нової радянської тюремної системи, яка перебувала у підпорядкуванні Народного комісаріату юстиції. Як наслідок, у січні 1919 р. почали створювати губернські виконавчі комітети, а при губернських відділах юстиції функціонували окремі каральні відділи, які 1921 р. були перейменовані у виправно-трудові підвідділи.

У 1920 р. розпочав роботу Центральний тюремно-каральний відділ народного комісаріату України, який здійснював загальний нагляд за всіма закладами відбування покарань [18, с. 146]. Як зауважує І. Іваньков, на початок 1921 р. в УСРР було сформовано дієву мережу з 93 кримінально-виконавчих установ, яка включала: будинки громадських примусових робіт, реформаторіуми для неповнолітніх правопорушників, трудові землеробські колонії, табори примусових робіт [5, с. 12]. Характерно, що згадані установи підпорядковувалися як Народному комісаріату юстиції так і Народному комісаріату внутрішніх справ, що призводило до певного непорозуміння між відомствами. Як наслідок, постановою від 25 липня 1922 р. «Про підпорядкування усіх місць ув'язнення НКВС» було впорядковану систему виконання покарань і встановлювалася відповідальність за це з боку органів внутрішніх справ [5, с. 13].

Початком другого етапу, який ми пропонуємо називати «етапом ідеологічного обґрунтування та розвитку табірної системи» (1925–1956 рр.), стало прийняття 23 жовтня 1925 р. Виправно-трудового кодексу УСРР. Основним змістом кодексу стало впорядкування та структуризація місць позбавлення волі. До останніх належали: будинки ув'язнення, виправно-трудові будинки, трудові колонії, ізолятори спеціального призначення, перехідні виправно-трудові будинки [8, с. 30]. Характерно, що радянська влада здійснювала чіткий поділ на виправні заклади для дорослих та неповнолітніх, що можна вважати певним позитивом з соціальної точки зору.

Слід зауважити, що в УСРР робота над кодифікацією кримінально-виконавчого права розпочалася у 1922 р., а в серпні 1924 р. було затверджено Проект «Пенітенціарного кодексу УСРР» [17, с. 228–277]. Дослідник кримінально-виконавчого права та пенітенціарної сис-

теми України М. Пузирьов, зауважує, що від цього проекту відмовилися через те, що саме поняття «пенітенціарний» не відповідало практичному та ідеологічному наповненню системи покарань радянської держави, а тому було прийнято рішення застосувати поняття «виправно-трудова» [16, с. 37–38]. Власне на понятійному рівні було вказано, що основним завданням системи виконання покарань є виправлення засуджених, а основним інструментом такого виправлення виступає фізична праця.

На нашу думку, саме норми Виправно-трудова кодексу 1925 р. закріпили поняття кримінально-виконавчої системи. Причин цього декілька. По-перше, було затверджено абсолютно новий принцип виправно-трудова права який полягав у відмові від тюрем (класичний тип місць відбування покарань) й розвиток мережі трудових колоній. По-друге, системність процедури виконання покарання полягала в тому, що для осіб, які сумлінно виконували трудові повинності, зменшувалися або трудові вимоги або термін покарання, а для осіб що не справлялися з трудовими обов'язками або для найбільш небезпечних злочинців, застосовувалася сувора ізоляція. Останню норму, українські вчені І. Іваньков [4, с. 353] та О. Олійник [9, с. 76] називають гуманною, що на нашу думку не зовсім відповідає дійсності, адже обсяг покарання визначався не стільки виправно-трудова, як кримінальним законодавством, а останнє характеризувалося каральним характером, нівелювало права обвинувачених або тих чию провину доведено. По-третє, виправно-трудова законодавство безпосередньо залежало від норми кримінального права, а тому доцільно говорити саме про кримінально-виконавчу систему. Підтвердженням цієї взаємозалежності є те, що Виправно-трудова кодекс 1925 р. практично втратив свою чинність після прийняття низки правок до кримінального та кримінально-процесуального кодексів УРСР. З цього приводу, слушно зауважив згадуваний вище І. Іваньков, що Виправно-трудова кодекс втратив юридичну силу й до прийняття Виправно-трудова кодексу УРСР 1970 р., робота органів виконання покарань «регламентувалась загальносоюзними та республіканськими відомчими нормативно-правовими актами [6, с. 150].

Окрему увагу характеризуючи другий етап становлення радянської кримінально-виконавчої системи слід приділити формуванню ГУЛАГу. Початком до його створення стало прийняття 11 липня 1929 р. постанови «Про використання праці кримінально-ув'язнених», яка узаконювала фізичну працю ув'язнених осіб, а для централізації такої діяльності було створено Головне управління виправно-трудова таборів і трудових поселень НКВС («ГУЛАГ»). Цей орган можна вважати певним символом радянської влади і яскравим прикладом того, що ця влада була тоталітарною.

Власне створення і діяльність ГУЛАГу стало свідченням того, що створена у 1920-х рр. кримінально-виконавча система перетворилася в інструмент тоталітарної держави. Загальновідомими є масові факти порушення прав ув'язнів – неконтрольовані трудові повинності, масові страти. Офіційна статистика свідчить, що тільки впродовж 1937–1939 рр. було страчено понад півмільйона людей, а до таборів заслано близько 12 мільйонів [3, с. 176]. Не зважаючи на те, що в лютому 1939 р. тюрми було виведено з підпорядкування ГУЛАГу, на умовах утримання ув'язнів, це жодним чином не відбулося. Більше того, в умовах Другої світової війни масштаби злочинів тільки посилювалися і мали місце масові страти ув'язнених у тюрмах західноукраїнських областей. Також під час війни, 17 листопада 1941 р. видано постанову, яка встановлювала право визначати заходи кримінального покарання за особливо небезпечні дії через заслання у виправно-трудова табори або розстріл. У повоєнні роки та внаслідок смерті Й. Сталіна, відбулася певна реорганізація кримінально-виправних установ, зокрема було змінено сферу підпорядкування ГУЛАГу, скорочено кількість тюрем і самих кримінально-виправних установ, розпочався власне «демонтаж» табірної системи.

Третій, завершальний період доцільно кваліфікувати, як «пенітенціарний або реорганізаційний» (1956–1991 рр.). Характерною особливістю цього періоду є те, що саму радянську державу, з точки зору апологета вчення про тоталітаризм Х. Арндт, називають пост-тоталітарною [19, р. 121]. Аргументом на користь утвердження посттоталітарної правової ідеології стала власне відмова від виправно-трудова таборів, які акумулювалися в межах

ГУЛАГу. Аргументом влади в цьому процесі було те, що виправно-трудова табори «неспроможні виконати завдання виправлення та перевиховання засуджених» [18, с. 152]. З огляду на те, що це був час певної лібералізації суспільних відносин, то у 1958 р. затверджено загальносоюзне Положення про виправно-трудова колонії та тюрми [14], яке закріплювало правовий статус виправно-трудова колонії, а виправно-трудова табори або ліквідувалися або реорганізовувалися у колонії.

Одним із кроків до лібералізації суспільних відносин стала ліквідація 13 січня 1960 р. союзного МВС [18, с. 152–153]. Це призвело до трансформації республіканської системи управління місцями позбавлення волі й створення єдиного республіканського управління виправно-трудова установ. Нова кримінально-виправна система була закріплена нормами «Положення про виправно-трудова колонії і тюрми МВС Української РСР» від 26 липня 1961 р. Передбачалося чотири типи виправно-трудова установ – колонії загального, посиленого, суворого та особливого режимів [7].

У 1968 р. було затверджено «Основи виправно-трудова законодавства СРСР і союзних республік» у якому закріплювалася нова класифікація засуджених з огляду на гендерні й національні ознаки, а також ступінь вини [15]. Зрештою, 1 червня 1971 р. було прийнято Виправно-трудова кодекс, який закріпив «окреме утримування чоловіків і жінок, дорослих і неповнолітніх, іноземців, осіб без громадянства й громадян України» [2]. В такому вигляді кримінально-виконавча система проіснувала до моменту розпаду СРСР.

Однозначно, що розвиток кримінально-виконавчої системи обумовлювався і трансформацією кримінального законодавства, зміною видів покарань, категорій осіб, що підлягали умовно-дostroковому звільненню, тощо. Закономірно, що усі подібні зміни мали бути позитивними, однак, більшість дослідників сходяться на думці, що вони були не зовсім гуманними, а умови утримання осіб, які відбували покарання та види покарань, в тому числі фізична праця, каральна психіатрія, формували жорстоку систему в якій права людини не були в прерогативі. Як слушно зауважує з цього приводу А. Осауленко, «все радянське законодавство, включаючи кримінальне та виправно-трудова, базувалось на суворому дотриманні і постійному встановленні нових видів заборон» [11, с. 83]. Як наслідок, можна говорити і про жорстокість самого законодавства і про практику його застосування. Більше того, в окремі періоди радянської історії, зокрема у 1930–1940-ві рр. мали місце масові факти терору проти мирного населення або проти осіб, що відбували покарання. В їх основі була боротьба з так званими «ворогами народу» – внутрішньою опозицією радянської влади, громадсько-політичними діячами України, які проявляли інакодумство.

Висновки. Таким чином, з моменту утвердження радянської влади в Україні, відбувається формування кримінально-виконавчої системи, як сукупності установ для виконання покарань, ресоціалізації осіб, що відбули покарання, правоохоронних органів та норм виправно-трудова і кримінального права. У процесі становлення кримінально-виконавчої системи можна прослідкувати три чіткі етапи: 1) становлення й організаційного оформлення (1919–1925 рр.); 2) ідеологічного обґрунтування та розвитку табірної системи (1925–1956 рр.); 3) пенітенціарний або реорганізаційний (1956–1991 рр.). Не зважаючи на те, що перші два етапи співпадали з періодом тоталітарного політичного режиму, після 1956 р. кримінально-виконавче законодавство не стало ані ліберальнішим ані гуманнішим до осіб, що відбували покарання, важка фізична праця була замінена на застосування каральної психіатрії, тощо. Загалом, кримінально-виконавча система була інструментом тоталітарного режиму, а функції перевиховання осіб, що вчинили окремі злочини перетворювалася на боротьбу з противниками державної влади.

Список використаних джерел:

1. Ахмадеев Ф. Х., Катаев Н. А., Хабабулин А. Г. Становление и развитие органов советской милиции и исправительно-трудовых учреждений. Уфа, 1993.
2. Виправно-трудовий кодекс України : Закон України від 23 грудня 1970 р. № 3325-VII (втратив чинність 1 січня 2004 р. на підставі № 3325-07). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3325-07#Text>.
3. Зливко С.В. Основні завдання і функції державної кримінально-виконавчої служби України. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра*. 2018. Вип. 1. С. 175–178.
4. Іваньков І. В. Роль і значення першої кодифікації виправно-трудового законодавства в Україні для організаційно-правових засад діяльності органів та установ виконання покарань. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 2005. № 10. С. 351–358.
5. Іваньков І. В. Тюремні установи в Україні в системі карально-охоронного механізму держави (кінець XIX – середина XX ст.) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. Київ, 2005. 22 с.
6. Іваньков І., Чайковський А. Історико-правовий аналіз діяльності органів і установ виконання покарань на території України (кінець XIX – середина XX сторіччя) : монографія / ред.: І. Г. Богатирьов. Бровари, 2010. 207 с.
7. Історичний розвиток пенітенціарної системи України. Державний департамент України з питань виконання покарань. URL: http://www.kvs.gov.ua/punish/control/uk/publish/article?art_id=45
8. Козак Р.А., Рідкобород Ю.В., Мелаш А.С. Зародження пенітенціарної системи в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2021. № 10. С. 28–31. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-10/3>.
9. Олійник О. І. Народний комісаріат внутрішніх справ України (1917–1941 рр.) : структура, функції, діяльність : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. Харків, 2000. 205 с.
10. Осауленко А. А. Уголовно-исполнительные кодексы Украины и Российской Федерации: сравнительно-правовой аспект. *Доктрина права*. 2011. № 1 (9). С. 73–79.
11. Осауленко А.О. Законодавчі основи становлення та розвитку кримінально-виконавчої системи України (1990–2005 рр.). дис. ... д-ра юр. наук: 12.00.01. Київ, 2020. 483 с.
12. Петришин О. В., Колодій О. А. Модельні правові акти: теорія та практика реалізації : монографія. Київ : Алерта, 2016. 204 с.
13. Пиндюрина Н. Соблюдение революционной законности в исправительно-трудовых учреждениях (октябрь 1917 г. – 1920 г.). *Труды ВШ МВД СССР*. 1957. № 2. С. 267–285.
14. Положения об ИТК и тюрьмах МВД СССР : Приказ МВД СССР № 990 с объявлением от 15 декабря 1958 г. № 51. URL: <https://www.alexanderyakovlev.org/fond/issues-doc/1009165>.
15. Про затвердження Основ виправно-трудового законодавства Союзу РСР та союзних республік : Закон СРСР від 11 червня 1969 р. *Відомості Верховної Ради СРСР*. 1973. № 18. Ст. 229. URL: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docview&page=1&print=1&nd=102011943&rdk=0&&empire=>.
16. Пузирьов М. С. Реалізація виправними колоніями принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк : монографія / за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. І. Г. Богатирьова. Київ : Дакор, 2014. 300 с.
17. Хрестоматія з історії пенітенціарної системи України / упоряд. Г. О. Радов, І. І. Резник. Київ : Говард пресс, 1999. Т. 2. Ч. 1. 456 с.
18. Шкута О. О. Теоретико-прикладні засади функціонування кримінально-виконавчої системи України : дис. ... д-ра юрид. наук. Ірпінь, 2018. 482 с.
19. Hannah A. *The human condition*. Chicago: University of Chicago Press, 1985. 301 p.

